

دانشگاه فرهنگیان

فصلنامه علمی تخصصی

پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی

دوره اول، شماره سوم، بهار ۱۳۹۹

نقش داستان‌های تاریخی در آموزش تاریخ

محمدجلال ماخانی^۱

ارسال: ۱۳۹۹/۲/۵

پذیرش: ۱۳۹۹/۴/۸

چکیده

«چگونگی» آموزش تاریخ و روش‌های آموزش این رشته، مدت نسبتاً طولانی است که در غرب مورد توجه صاحب‌نظران آموزش تاریخ و علوم اجتماعی قرار گرفته است. به رغم دیرپایی این کوشش در فضای آکادمیک غرب، چنین توجهی در کشور ما سابقه درازی ندارد و می‌توان مدعی شد که در این ساحت ما در ابتدای راه هستیم. این مسیر کمتر مشی شده در کشور ما با ترجمه آثاری آغاز شده و هم‌چنان نیز ادامه دارد. در کنار روش‌های معمول و مألوف آموزش تاریخ در ایران و جهان، به کارگیری داستان‌های تاریخی که رمان‌های تاریخی نیز جزو آن هستند، کمتر مورد توجه دبیران تاریخ در کلاس‌های درس بوده است. منابع موجود در آموزش رشته تاریخ - کتب درسی - عمدتاً، یگانه درس‌نامه دبیران در افزایش فهم دانش‌آموزان هستند؛ شاید اگر پیمایشی دانشگاهی در خصوص میزان علاقه دانش‌آموزان به درس تاریخ انجام پذیرد، میزان علاقه آن‌ها به کتاب درسی تاریخ و فهمی که برای آن‌ها رقم خورده معیاری برای میزان علاقه به تاریخ باشد. فرض ما این است که داستان‌های تاریخی به سبب بهره‌ای که از انعطاف و روایت‌مندی سیال دارند می‌توانند علاوه بر افزایش «فهم» دانش‌آموزان، موجب افزایش علاقه‌مندی و درک بیشتر آن‌ها باشند. در این مقاله کوشش کردیم تا ضمن بررسی مزایای استفاده از داستان‌های تاریخی در آموزش تاریخ و نقش آن‌ها در افزایش «فهم» فراگیران درس تاریخ، چند داستان تاریخی مشهور را نیز معرفی کنیم.

واژگان کلیدی: آموزش، تاریخ، داستان، داستان‌های تاریخی، فهم.

در دانشنامهٔ بریتانیکا^۱ داستان تاریخی، داستانی از یک دورهٔ تاریخی است که در پی نمایش روح، اخلاقیات و شرایط اجتماعی گذشته با وفاداری به انتقال واقعیت است.^۲ در ادامه تلاش شده است به دو گونه از این داستان‌ها اشاره شود: یکی دسته از داستان‌ها که دارای شخصیت‌های واقعی هستند، مانند *من امپراتور کلودیوس*^۳ نوشتهٔ رابرت گریوز^۴ و گونهٔ دیگر داستان‌هایی که شخصیت‌های آن ترکیبی از شخصیت‌های واقعی و تاریخی هستند، مانند *چهل روز موسی داغ*^۵ اثر فرانتس ورفل.^۶ در بادی امر، دستهٔ نخست اینگونه نوشته‌ها، تا حد زیادی مرجح می‌نماید، چرا که نگاه به تاریخ و نیز آموزش این درس بیشتر در ارتباط با امور واقع است و عمدتاً، نیز تأکیدهای زیادی بر انتقال «واقعیت در تاریخ» وجود دارد. اما جستجوی کوتاهی در فروشگاه‌های مجازی کتاب، در جهان غرب، نشان‌دهندهٔ فروش فراوان دسته دوم داستان‌های تاریخی هستند که شخصیت‌های آن‌ها ترکیبی از تاریخ و خیال هستند.

قدمت آموزش و فراوانی دانشوران و نیز انبوه نظریات آموزش در رشته‌های مختلف از جمله تاریخ، گواهی بر اهمیت روش، شیوهٔ آموزش و نیز پیچیدگی‌های این فرآیند دارد. جستجویی ساده در فهرست کتاب‌های روش‌های آموزشی، نشانگر پویایی این امر در جهان امروز است. آنچه همواره از نگاه نگارنده در جریان آموزش تاریخ مغفول و غایب است، توجه به روش‌های پویا از سوی آموزگاران تاریخ است. در کلاس‌های تاریخ، معمولاً دانش‌آموزان به سبب تمرکز متن درسی بر وقایع تاریخ و نیز نیاز به حفظ کردن تاریخ به زعم نگارنده حظ کافی را از تاریخ نمی‌برند و از همین روی اهداف آموزش تاریخ نیز با این شیوه محقق نمی‌شود.

1. Encyclopædia Britannica

2. See in: <https://www.britannica.com/art/historical-novel>

3. I, Claudius (1934)

4. Robert Graves

5. Forty Days of Musa Dagh (1934)

۶. این کتاب با مشخصات زیر به فارسی ترجمه شده است: فرانتس، ورفل، *چهل روز موسی داغ*، ترجمهٔ

محمد قاضی، نشر زرین، تهران، ۱۳۷۴.

7. Franz Werfel

8. see in: <https://www.britannica.com/art/historical-novel>

9. Fact

روش پژوهش

در این پژوهش که با دغدغه عدم توجه به نقش داستان‌های تاریخی در آموزش تاریخ انجام شده است، اطلاعات با روش کتابخانه‌ای گردآوری و از طریق روش کیفی و نیز مطالعه تطبیقی، سامان پژوهش انجام شده است. در این جا سعی شده تا بررسی دیدگاه‌های مختلفی درباره ضرورت استفاده از داستان‌های تاریخی و تجربیات مختلف در این عرصه بررسی شود. در پایان نیز چند داستان تاریخی مشهور در غرب و ایران معرفی شوند تا آموزگاران تاریخ با استفاده از داستان‌های تاریخی ضمن ایجاد پویایی در کلاس بتوانند جریان سیال ذهن دانش‌آموزان را برای درک مفاهیم و فضاهای تاریخی تقویت کنند.

پیشینه پژوهش

در زبان فارسی کتاب‌های اندکی در خصوص «چگونگی» آموزش تاریخ وجود دارد. با این حال می‌توان اشاره‌ای به همین آثار اندک داشت که راهنمایی نیز برای نگارنده در انجام این پژوهش بوده است. *راهکارهای آموزش تاریخ* یکی از نخستین آثار در باب آموزش تاریخ است. این کتاب با کوشش نصرالله صالحی به طبع رسیده و مجموعه‌ای شامل ۱۸ مقاله، ۹ مقاله تالیفی و ۹ مقاله ترجمه‌ای است.^۱ دیگر کتاب ارزشمندی که در این حوزه به زبان فارسی ترجمه شده است، *آموزش تاریخ در دانشگاه: ارتقای سطح یادگیری و فهم* نوشته آن بوث است. بوث آثار فراوانی درباره آموزش تاریخ دارد که آموزش تاریخ در دانشگاه نخستین اثری است که از وی به فارسی ترجمه می‌شود.

ادبیات تحقیق

چیستی «فهم» تاریخی و ترسیم فضاهای تاریخی با داستان‌های تاریخی

اهمیت توجه به داستان‌های تاریخی در آموزش تاریخ امری مغفول است که معلول توجه به تاریخ واقع‌محور است. یکی از مواردی که همواره دانش‌آموزان را در کلاس تاریخ رنج می‌دهد، خشکی درس تاریخ، عدم برقراری ارتباط با فضاهای تاریخی و انفعال

۱. بنگرید به ماخانی، محمدجلال، «معرفی چند اثر در زمینه آموزش تاریخ»، نامه بالندگی، شماره پنجم،

دانش‌آموزان است. در ادامه نگارنده می‌کوشد تا برخی از نظریات را در باب مدد از داستان‌های تاریخی در راستای افزایش «فهم» تاریخی بررسی کند.

آلن بوث در کتاب *آموزش تاریخ در دانشگاه*، «فهم» را فرآیندی تلفیقی مشتمل بر «تفکر، احساس، دانش و توانایی بهره‌گیری پیچیده از آن» (بوث، ۱۳۹۴، ۵) می‌داند و در ادامه می‌نویسد «...مورخ از «احساس» [خود] دربارهٔ یک دورهٔ تاریخی سخن می‌گوید...» (همان). اما، داستان‌های تاریخی^۱ یکی از گونه‌های^۲ نوشتار تاریخی‌اند^۳ که نقش مهمی را در ایجاد معرفت تاریخی^۴ و نیز افزایش «فهم» بر عهده دارند،^۵ زیرا در داستان‌های تاریخی روایت، پیرنگ،^۶ شخصیت‌پردازی و در نهایت زبان داستان موجب همدلی و نزدیکی مخاطب و مضافاً درک فضای تاریخی خواهد شد.

در باور عمومی، مخاطب این دسته از آثار، عمدتاً کسانی هستند که تاریخ را به طور جدی دنبال نمی‌کنند و یا بیشتر به دنبال درک فضای تاریخی با استفاده از زبانی شیرین و نه چندان پیچیده هستند. شاید همین پیش‌فرض باعث شده تا داستان‌های تاریخی از نگر اهالی تاریخ، دست‌کم در کشور ما، چندان جدی به حساب نیایند و تأثیرات شگرف آن‌ها نیز نادیده گرفته شود، از همین روی، لزوم بررسی رمان‌های تاریخی نیز به محاق افتاده است.

تدریس داستان‌های تاریخی در آمریکا امری غریب نیست؛ برای نمونه شانا جانسون^۷ معلمی است که در سال ۲۰۱۶ در دبیرستانی در شهر گرندریپدز میشیگان^۸، داستان تاریخی *بال‌های اژدها*^۹ نوشتهٔ لورنس یپ^{۱۰} را تدریس می‌کند. در متن این داستان اشاره‌های فراوانی به لایحه راه‌اندازن چینی‌ها^{۱۱} شده است، اولین قانونی که در آمریکا

1 . Historical fictions

2 . genre

3 . Historical Writings

4 . Historical knowledge

۵ . برای آگاهی بیشتر از نقطه نظرات آلن بوث بنگرید به: ماخانی، محمدجلال، «فهم در تاریخ»، فصلنامهٔ

نقد کتاب تاریخ، سال سوم، شمارهٔ ۹ و ۱۰، بهار و تابستان ۱۳۹۵، صص ۱۱۵ تا ۱۲۸.

6 . plot

7 . Shanna Johnson

8 . Grand Rapids, Michigan

9 . Dragonwings

10 . Laurence Yep

11 . Chinese Exclusion Act of 1882

موجب محدودیت مهاجرت می‌شد. جانسون معتقد است در این کتاب به مضامینی چون «نژادپرستی»،^۱ «تبعیض»^۲ و «گرایش ضد مهاجرت»^۳ توجه شده است که در انتخابات سال ۲۰۱۶ که با پیروزی دونالد ترامپ^۴ همراه بود، موضوع مهمی بوده است.^۵

در نمونه‌ای دیگر، آلیس کانس^۶ که پایه‌های ششم تا هشتم را در شهر لیتل راک آرکانزاس^۷ تدریس می‌کند، با استفاده از داستان *آتش از صخره*^۸ نوشته شارون دراپر^۹ می‌کوشد تا وقایع شهر را برای دانش‌آموزان خود بازگو کند. کانس در طی تدریس از دانش‌آموزان‌اش می‌پرسد که «چگونه جامعه بر روند تصمیم‌گیری تأثیر می‌گذارد؟»^{۱۰} در واقع، کانس با روایتی از تاریخ محلی برای دانش‌آموزان، گامی مهم را در افزایش «فهم» تاریخی آن‌ها برمی‌دارد؛ چرا که روش وی موجب می‌شود تا از یک سو دانش‌آموز با روایتی جذاب مواجه شود - داستان تاریخی - و از سوی دیگر به لمس تاریخ - تاریخ محلی - دست یابند.

«چیستی» آموزش

اگرچه هنگامی که ما از «آموزش» سخن می‌گوییم، معنای مدرن این مفهوم را درک می‌کنیم، اما قدمت و دیرپایی این فرآیند، در جوامع بشری، حکایت از اهمیت این مقوله در زیست آدمیان دارد. در باب «چیستی» این فرآیند، نظرها و آرای فراوانی وجود دارد. دانشنامه بریتانیکا آموزش را فرآیند انتقال ارزش‌ها و دانش انباشته شده جامعه می‌داند.^{۱۱} اسلامی ندوشن در یکی از سخنرانی‌های خویش در که در مجله یغما در سال

1 . racism

2 . discrimination

3 . anti-immigration attitude of the nation

4 . Donald Trump

5 . see in: <https://www.theatlantic.com/education/archive/2017/02/using-historical-fiction-to-connect-past-and-present/516543/>

6 . Alice Kunc

7 . Little Rock, Arkansas

8 . Fire From the Rock

9 . Sharon M. Draper

10 . see in: <https://www.theatlantic.com/education/archive/2017/02/using-historical-fiction-to-connect-past-and-present/516543/>

11 . see in: <https://www.britannica.com/topic/education>

۱۳۵۶ به چاپ رسیده است، معتقد است «...آموزش برای انتقال دانش‌ها و تجربه‌ها و مهارت‌ها است از نسلی به نسلی» (ندوشن، ۱۳۵۶، ۷۶).

در میان صاحب‌نظران عرصه آموزش، رابرت گانیه، آموزش را «...مجموعه‌ای از رویدادهای به عمد ترتیب‌داده شده می‌داند که برای حمایت از فرآیندهای درونی یادگیری، طراحی شده است» (گانیه و دیگران، ۱۳۷۴، ۳۲). در کنار نظریاتی که در باب «چیستی» آموزش نقل‌شد، نظریات بسیار فراوانی نیز وجود دارد که بررسی آن‌ها مجال و مقال دیگری را می‌طلبد. با این حال، اگر آموزش را یک «فرآیند» در نظر بگیریم؛ می‌توان گفت که در این ساحت مجموعه‌ای از دانسته‌ها انتقال می‌یابد و یا در امر آموزش «فهم» پدید می‌آید.

آموزش تاریخ در ایران

آموزش تاریخ در ایران با ورود نظام مدارس نوین شکل و شمایل جدیدی به خود گرفت؛ اگرچه تا پیش از آغاز دوران مدرن که از اواخر سلسله قاجار آغاز می‌شود در مکاتب و مدارس سنتی و علمیه تاریخ مطالعه می‌شده، اما نظام جدید آموزش تاریخ را می‌توان با مدارس جدید مقارن دانست.

یکی از مهم‌ترین مشخصه‌های آموزش در دوران جدید، تدوین کتاب‌های درسی است. نخستین کتاب‌های درسی در ایران به مدرسه دارالفنون باز می‌گردد که در این دوره برای نخستین بار در ایران کتاب درسی تدوین شد (صدیق، ۱۳۴۹، ۴۹). با این حال، نخستین کتاب درسی تاریخ کمی بعدتر به قلم محمدعلی فروغی تقریر شد (ایمانه، ۱۳۹۱، ۴۹ و صالحی، ۱۳۹۷، ۳۱۰). این کتاب برای پایه‌های پنج و ششم ابتدائی تهیه شده بود و پس از فروغی نیز تا به امروز این سنت بر جای مانده است و در تمامی پایه‌ها کتاب‌هایی برای درس تاریخ تالیف می‌شود. از همان دوران تاکنون آموزش تاریخ از طریق کتب درسی، مهم‌ترین شیوه برای آموزش تاریخ در ایران بوده است. اگرچه تهیه متن یکپارچه و مبتنی بر هویت ملی، منافع ملی، ضرورت‌های فرهنگی و... تا حد زیادی مناسب جلوه می‌کند، اما، اتکاء بر متن درسی نقاط ضعفی را در پی دارد که بیشتر آموزگاران تاریخی از مضرات آن آگاه هستند.

در کنار کتاب‌های درسی و متون آن، یکی از روش‌های جایگزین برای ایجاد نشاط در کلاس‌های تاریخ استفاده از داستان‌های تاریخی است، نظر به ماهیت روایت‌مند تاریخ، مددگرفتن از داستان‌های تاریخی می‌تواند در آموزش آن راهگشا باشد. از همین‌روی، در سطور آتی کوشش شده است تا ضمن ارائه توضیحاتی در باب داستان‌های تاریخی به اهمیت آن در آموزش تاریخ بپردازیم.

جذابیت داستان‌های تاریخی

گرت رادول^۱ در سال ۲۰۱۳ کتابی را با عنوان *تاریخ از آن کیست: جذب دانش‌آموزان تاریخ از طریق داستان‌های تاریخی*^۲ تحریر کرده است. رادول معتقد است از دهه ۱۹۷۰ در استرالیا برنامه‌ای برای بازاندیشی و تغییر در سرفصل‌های درس تاریخ و «چگونگی» آموزش آن در جریان بوده است (نک به رادول، ۲۰۱۳، ۱۷). بنا بر نظر وی ژانر داستان‌های تاریخی با توجه به طیف گسترده خوانندگان در جهان رو به افزایش است (همان، ۴۷). او در بخشی از کتاب خود، به مقایسه داستان‌های تاریخی و رشته تاریخ می‌پردازد. وی به نقل از کتاب *داستان تاریخی چیست؟*^۳ اثر اسکات. اچ. دالتون^۴ تعریف داستان تاریخی را بدین شرح بیان می‌کند: «داستان‌های تاریخی داستان‌هایی غیرواقعی هستند که در آن‌ها عناصری از تاریخ مانند افراد، رخدادها و یا زمینه‌های تاریخی نقشی اساسی دارند.» (پیشین، ۵۰). رادول در ادامه از قول دالتون درباره تفاوت بین رشته تاریخ و داستان‌های تاریخی می‌گوید: «رشته تاریخ شامل پژوهش و تحقیق است، اما داستان‌های تاریخی کنش‌هایی خلاقانه هستند. دالتون یادآوری می‌کند، آثار مورخان در جزئی‌ترین بخش‌ها در پی پاسخگویی به این سوال هستند که «چه شده است؟» و «چرا این اتفاق رخ داده است؟». در مقابل نویسندگان داستان‌های تاریخی در کاوش برای جواب به این پرسش هستند که «این واقعه [چگونه بوده است؟]» (همان، ۵۱). در ادامه، رادول هدف خود از این کتاب را این مطلب بیان می‌کند که «چگونه معلمان می‌توانند از این گونه‌های مرتبط همانند ابزاری آموزشی در کلاس‌های تاریخ خود به کار گیرند؟» (همان، ۵۴)

1 . Grant Rodwell

2 . Whose History?: Engaging History Students through Historical Fiction

3 . what is Historical Fictions? (2006)

4 . H. Scott Dalton

فهم گذشته با داستان‌های تاریخی

تری لینکوئیست^۱ در مقاله‌ای با عنوان *چرا و چگونه با داستان تاریخی تدریس می‌کنم؟*^۲ که در پایگاه اسکولاستیک^۳ منتشر شده توضیحات جالبی را درباره داستان‌های تاریخی ارائه می‌دهد. در این مقاله که از بخش‌های مختلفی تشکیل می‌شود، لینکوئیست دلایل خود را برای استفاده از داستان‌ها تاریخی به شرح زیر برمی‌شمارد:

- ۱- افزایش کنجکاوی دانش‌آموزان
  - ۲- رشد قوه داور و مقایسه دانش‌آموزان^۴
  - ۳- ترسیم دقیق جزئیات
  - ۴- بازگشت به بستر تاریخ و درک واقعی شخصیت‌های تاریخی^۵
  - ۵- ترسیم پیچیدگی‌های تاریخی
  - ۶- ترویج چشم‌اندازهای مختلف و درک ماهیت تفسیری تاریخ
- والری تریپ^۶ درباره لزوم استفاده از داستان‌های تاریخی در کلاس درس دلایل جالبی را اقامه می‌کند. او می‌گوید:

1. Tarry Lindquist

2. Why and How I Teach with Historical Fiction

3. <https://www.scholastic.com/>

۴. در این بخش نویسنده می‌گوید: در کلاس‌ها، سطح اطلاعات متفاوت است. برخی با اطلاعات زیاد به کلاس می‌آیند تا از آن استفاده کنند و برخی دیگر فاقد اطلاعات هستند؛ داستان‌های تاریخی ضمن آن که می‌تواند سطح اطلاعات را هم‌گون سازد، موجب می‌شود تا دانش‌آموزان داستان‌ها را با منابع درسی خود مقایسه کنند و از این راه داور، مقایسه و انصاف را بیاموزند. بنگرید به:

- <https://www.scholastic.com/teachers/articles/teaching-content/why-and-how-i-teach-historical-fiction/>

۵. لینکوئیست بر این باور است که در متون مرتبط با علوم اجتماعی نویسندگان به جای عمق مطالب در پی پوشش بحث هستند. و توضیح و شرح حال افراد با چند جمله به پایان می‌رسد. کودکان، معمولاً، در درک این توصیفات و عکس‌های رمزنگاری شده، مشکل دارند. داستان‌های خوب تاریخی افراد را به شکلی که هست ارائه می‌دهند و نه تصویر سراسر خوب و یا بد. بنگرید به پیشین.

6. Valerie Tripp

نویسنده مشهور آمریکایی حوزه کودکان که با مجموعه داستان‌های دختر آمریکایی (American Girl series) شناخته می‌شود.

- ۱- داستان‌های تاریخی می‌توانند اهمیت تاریخ را مشخص کنند.
- ۲- اطلاعات واقعی به کودکان می‌آموزد.
- ۳- یادگیری درباره گذشته را تشویق می‌کند.
- ۴- به کودکان همدلی و شفقت می‌آموزد.
- ۵- به کودکان تفاوت را می‌آموزد.

شیوه معرفی داستان‌های تاریخی

آنچه در بالا آمد گزیده‌ای از نظریات مختلف درباره اهمیت و کاربردهای داستان‌های تاریخی در جریان آموزش تاریخ بود. به سبب همین اهمیت است که نهادهای فراوانی اقدام به انتشار و معرفی داستان‌های تاریخی برای آموزش در مدارس می‌کنند. یکی از مراکزی که چنین لیستی را همواره منتشر می‌کند، انجمن تاریخ^۱ در لندن است. این انجمن هدف خود را حمایت از «تدریس، یادگیری و لذت بردن از تاریخ» در تمامی سطوح می‌داند؛ یکی از کمیته‌های این انجمن که وظیفه تهیه لیستی از داستان‌های تاریخی را برعهده داشته است، هدف از این برنامه را کمک به معلمان تاریخ برای الهام بخشیدن به دانش‌آموزان در تمامی مقاطع و نیز مطالعه تاریخ و همچنین درک بهتر تاریخ عنوان کرده است.^۳

در تهیه و پیشنهاد این لیست افراد فراوانی دخیل بوده‌اند از جمله: جاستین کارترایت،^۴ نویسنده، لیندا لوستیک،^۵ استاد دانشگاه کنتاکی^۶ در گروه برنامه‌ریزی درسی، درسی، گرگ جنر،^۷ مورخ مشهور در حوزه تاریخ برای عموم و مشاور فیلم‌ها و سریال‌های تاریخی، جنینا رامیرز،^۸ مورخ تاریخ فرهنگی، مجری و استاد دانشگاه

1 . Historical Association

۲ . آدرس پایگاه اینترنتی انجمن تاریخ: <https://www.history.org.uk/>

3 . see in: <https://www.history.org.uk/secondary/news/3700/historical-fiction-list>

4 . Justin Cartwright

5 . Linda Levstik

6 . University of Kentucky

7 . Greg Jenner

8 . Janina Ramirez

آکسفورد^۱ و بسیاری دیگر. این لیست که به ترتیب دوران تاریخی مرتب شده است، این اختیار را به معلمان می‌دهد تا به تناسب پایه تحصیلی به انتخاب کتاب مورد نظر بپردازند.^۲

داستان‌های تاریخی و آموزش تاریخ

در ادامه، یکی از لیست‌های مشهور داستان‌های تاریخی جهان از آلیکس کریستی^۳ که برخی از آن‌ها به فارسی نیز ترجمه شده‌اند، معرفی می‌کنیم. کریستی نخستین رمان تاریخی خود با عنوان دستیار گوتنبرگ^۴ در سال ۲۰۱۴ منتشر کرد. این رمان که به فضای قرن ۱۵ میلادی متعلق است، شرح روزگاری است که گوتنبرگ قصد دارد تا نخستین بار کتاب مقدس^۵ را به چاپ برساند. کریستی اعتقاد دارد که در این داستان‌ها خواننده بیش از جزئیات تاریخی با لحن و عناصر ادبی ارتباط دارند و همین عناصر ادبی باعث می‌شود تا انسان امروزی عمق تاریخ را در وجود خویش احساس کند.

1 . St Anne's College, Oxford

۲ . این لیست از صفحه زیر قابل دریافت است:

[-https://www.history.org.uk/secondary/news/3700/historical-fiction-list](https://www.history.org.uk/secondary/news/3700/historical-fiction-list)

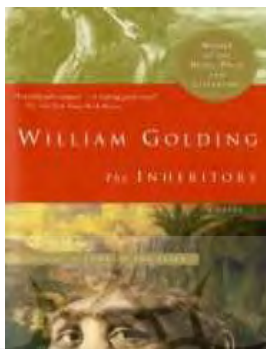
3 . Alix Christie, نویسنده و روزنامه‌نگار آمریکایی

4 . Gutenberg's Apprentice

5 . Holy Bible

۱- وارث^۱ نوشته ویلیام گولدینگ^۲

گولدینگ تا کنون داستان‌های تاریخی فراوانی را تحریر کرده که در میان آن‌ها مناره^۳ بسیار درخشان است، اما از منظر شخصیت‌پردازی وارث را باید بهترین داستان گولدینگ به شمار آوریم. وارث روایت برخورد نئاندرتال‌ها^۴ با انسان خردمند^۵ است که به زیبایی به تصویر کشیده شده است.

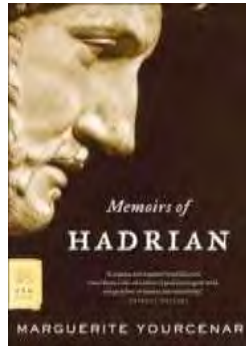

وارث

۲- خاطرات «هادریان» نوشته مارگارت یوسنار^۶

در این داستان مخاطب جریان سیال ذهنی «هادریان» را احساس می‌کند. این داستان به شکل یادداشت‌هایی از امپراتور روم، هادریان، به مارکوس اورلیوس^۸، جانشین و پسرخوانده اوست. این متن جذاب و تاثیرگذار بدون گفتگو^۹ و پیرنگ^{۱۰} تدوین شده است و در تمام این داستان، صدای هادریان در ذهن و گوش خواننده جریان دارد.

- 1 . The Inheritors
- 2 . William Golding
- 3 . The Spire
- 4 . Neanderthals
- 5 . Homo sapiens
- 6 . Memoirs of Hadrian
- 7 . Marguerite Yourcenar.
- 8 . Marcus Aurelius
- 9 . dialogue
- 10 . plot

خاطرات هادریان

۳- مارس^۱ نوشته جرال دین بروکس^۲

این داستان، در سال ۲۰۰۶، برنده جایزه پولیتزر^۳ شده است. داستان متعلق به فضای کشور آمریکا در اثنای جنگ‌های داخلی آمریکا^۴ است. پدر خانواده مارس قهرمان این داستان است که در کشاکش جنگ‌های داخلی و نبرد علیه برده‌داری خواننده اثر را با خود همراه می‌سازد.

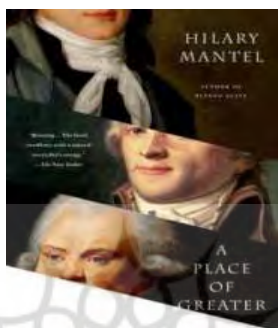

مارس

- 1 . March
- 2 . Geraldine Brooks
- 3 . Pulitzer Prize
- 4 . American Civil War

۴- جایی امن‌تر^۱ نوشته هیلاری مانتل^۲

شاید عجیب به نظر برسد که مانتل برای انتشار این نوشته فوق‌العاده ۲۰ سال در پی ناشر بوده است. جایی امن‌تر اثری گرانسنگ درباره انقلاب فرانسه است که در آن روبسپیر،^۳ دانتون^۴ و دمولن،^۵ معماران انقلاب و ترور، حضوری تمام و کمال دارند. در این داستان نویسنده عباراتی امروزی را از کلام قهرمانان داستان روایت می‌کنند که شاید برای برخی چندان خوشایند نباشد، اما باید متذکر شد که در کل اثر مخاطب با اشتیاق روایت را دنبال خواهد کرد.

جایی امن‌تر

۵- منزه^۶ نوشته اندرو میلر^۷

برخلاف اثر پیشین این کتاب در فضای پیشا انقلابی فرانسه روایت می‌شود و قهرمان آن ژان بابتیست بارات^۸ نام دارد. ژان مهندسی جوانی است که در حال جدال با فضای کهنه کهنه دوران خویش است. در سراسر اثر، کشاکش بین عقل‌گرایان جدید و مخالفان آن‌ها دیده می‌شود، تقابلی که بر جذابیت داستان می‌افزاید.

1 .A Place of Greater Safety

2 . Hilary Mantel

3 . Robespierre

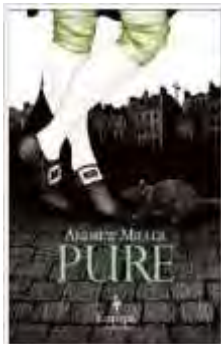
4 . Danton

5 . Desmoulins

6. Pure

7 . Andrew Miller

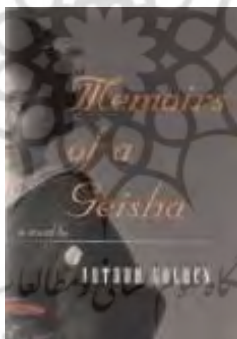
8 . Jean-Baptiste Baratte

منزه

۶- خاطرات یه گیشا^۱ نوشته آرتور گلدمن^۲

شاید تا حدی عجیب باشد که مردی همانند آرتور گلدمن بتواند این چنین دنیایی زنانه را روایت کند. *خاطرات* یک گیشا^۳ براساس یادداشت‌هایی واقعی تدوین شده و این اثر بازگو کننده ظرایفی از زندگانی گیشاها در ژاپن است، کسانی که شیوه زندگی و زیست جهانشان همواره کنجکاوای زیادی را برانگیخته است.

خاطرات یک گیشا

1 . Memoirs of a Geisha

2 . Arthur Golden

۳ . این کتاب با مشخصات زیر به طبع رسیده است: گدن، آرتور، *خاطرات یک گیشا*، ترجمه مریم بیات،

بیات، نشر سخن، تهران، ۱۳۸۱.

۷- ماریته در خلسه^۱ نوشته رن هانسون^۲

این داستان کوتاه حکایت زنیست که در سال ۱۹۰۶ به فرقه^۳ خواهران مصلوب^۴ در نیویورک می‌پیوندد. با ورود او به صومعه، این مکان نسبتاً مرموز دچار تغییراتی می‌شود که کنجکاوی وی را نیز تحریک می‌کند. در ادامه داستان ماریته در برخورد با اهالی صومعه و اندیشه‌های دینی آن‌ها دچار تغییراتی می‌شود که دستمایه^۵ روایت هانسن شده است.

ماریته در خلسه

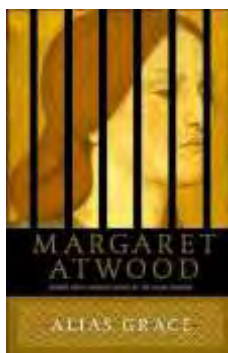
۸- چهره پنهان (گریس دیگر)^۵ نوشته مارگارت اتوود^۶

این داستان^۷ روایت ماجرای جناییست که در سال ۱۸۴۳ در کانادا رخ داده است. این داستان، نسبتاً بلند بازنمای زندگی زنان در قرن ۱۹ است که تصویری ناب و درخشان از وضعیت حاد زنان آن عصر را به تصویر کشیده است. گریس مارک نام شخصیت نخست در این داستان پیچیده است.

پژوهش‌های علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

1. Mariette in Ecstasy
2. Ron Hansen
3. order
4. the Sisters of the Crucifixion
5. Alias Grace
6. Margaret Atwood

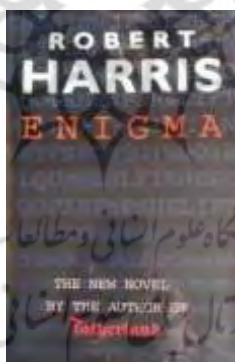
۷. مشخصات کتاب: اتوود، مارگارت، چهره پنهان (گریس دیگر)، ترجمه جلال بایرامی، نشر نیلوفر،

چهره پنهان

۹- انیگما^۱ نوشته رابرت هریس^۲

این نویسنده پرکار بریتانیایی تا کنون آثار متفاوتی را با موضوعات مختلف تاریخی از جمله پومپئی^۳، ماجرای دریفوس^۴ و آلمان نازی تحریر کرده است. معما روایت عملیات عملیات محرمانه دولت بریتانیا در شکستن رمزهای ماشین رمزگزاری آلمانی‌ها با نام انیگما است. در این داستان جذاب مخاطبان لحظه با لحظه شرایط ویژه ارتش بریتانیا در مصاف با آلمان نازی را درک خواهند کرد.

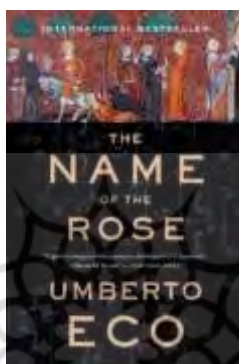
انیگما

-
- 1 . Enigma
  - 2 . Robert Harris
  3. Pompeii
  - 4 . Dreyfus Affair

۱۰- آنک نام گل (نام گل سرخ)^۱ نوشته امبرتو اکو^۲

آنک نام گل^۳ ترکیبی پیچیده از داستانی جنایی- مذهبی در بستر قرن ۱۴ میلادی است. آدسو و ویلیام باسکروویلی برای رمزگشای از قتل‌هایی مشکوک وارد صومعه می‌شوند و لذتی عمیق را در هزار توی کتابخانه‌های عظیم قرون وسطایی برای مخاطبان به ارمغان می‌آورند. امبرتو اکو که نویسنده‌ای چیره‌دست و آشنا به قرون وسطی است در این داستان بی‌نظیر مخاطب را مغلوب و مصلوب شاهکار روایی خود می‌کند، تا حدی که خواننده تا پایان داستان برای کشف اسرار این صومعه مخوف سراسر کتاب را به سهولت می‌پیماید.

آنک نام گل

داستان‌های تاریخی ایرانی

اگرچه بررسی داستان‌های تاریخی فارسی، مجال و مقال دیگری را می‌طلبد، اما در این جا پس از معرفی برخی داستان‌های تاریخی غربی، می‌کوشیم تا چند نمونه از داستان‌های تاریخی فارسی نیز معرفی شود.

۱- شمس و طغرا^۴

- 1 . The Name of the Rose
- 2 . Umberto Eco

۳ . با مشخصات زیر: اکو، امبرتو، آنک نام گل، ترجمه رضا علیزاده، نشر روزنه، تهران، ۱۳۹۴.

۴ . محمد باقر میرزا خسروی، شمس و طغرا، نشر کتاب هرمس، تهران، ۱۳۹۰.

شمس و طغرا نوشته میرزا محمد باقر خسروی از نوادگان فتحعلیشاه است. شمس طغرا که داستانی است که در دوره استیلای آخرین اتابک سلغری در فارس رخ می‌دهد. گذشته از ارزش ادبی این کتاب که در شمار نخستین داستان یا داستان‌های فارسی است. این اثر در بردارنده دوره‌ای از تاریخ است که به سبب کثرت امیران و فروانروایان همواره درک آن برای فراگیران تاریخ بسیار دشوار است؛ لذا مطالعه این کتاب می‌تواند برای درک و دریافتی از این دوران بسیار راهگشا باشد.

۲- شازده احتجاب

شازده احتجاب^۱ روایتی از روزگار زوال شاهزادگان است. هوشنگ گلشیری، شازده احتجاب را در اصفهان قرن ۱۳ و ۱۴ روایت می‌کند. این کتاب در شمار داستان‌هایی است که بیشتر بازمای فضای تاریخی ایران است. این کتاب به زبان‌های مختلفی از جمله انگلیسی و فرانسوی نیز ترجمه شده است. اقتباس سینمایی این داستان در سال ۱۳۵۳ به کارگردانی بهمن فرمان‌آرا ساخته شده است.

۱. گلشیری، هوشنگ، شازده احتجاب، نشر نیلوفر، ۱۳۹۸.

شازده احتجاب

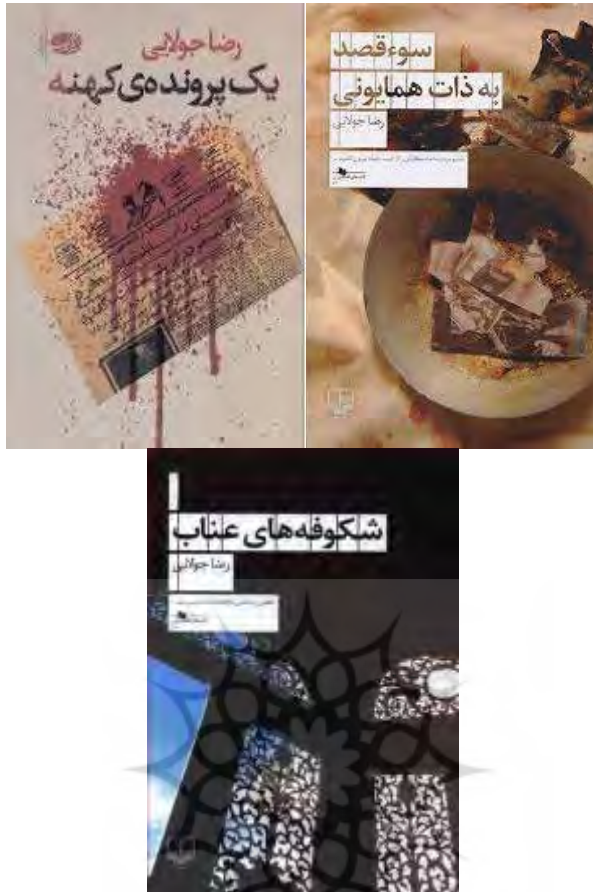
۳- سوء قصد به ذات همایونی

رضا جولایی داستان‌نویس خوش ذوقی است که در عرصه داستان‌های تاریخی بسیار خوش درخشیده است. سه‌گانه جولایی شامل سو قصد به ذات همایونی، یک پرونده کهنه^۱ و شکوفه‌های عناب^۲ به وقایع تاریخی دوران قاجار تا پهلوی می‌پردازد. سوء قصد به ذات همایونی، روایتی از ترور ناموفق محمدعلی شاه و ریشه‌های به توپ بسته‌شدن مجلس می‌پردازد و ضمن بازسازی فضاهای تاریخی شخصیت‌های اصلی و فرعی داستان را به پیش می‌برند. یک پرونده کهنه که در سال ۱۳۹۶ به عنوان بهترین رمان سال انتخاب و برنده جایزه احمد محمود شد، بر اساس واقعه ترور محمد مسعود تدوین شده است. جدیدترین اثر جولایی شکوفه‌های عناب است که روایت‌گر لحظات آغازین استبداد صغیر و اعدام میرزا جهانگیر خان صوراسرافیل است.

۱. جولایی، رضا، سو قصد به ذات همایونی، نشر چشمه، تهران، ۱۳۹۸.

۲. جولایی، رضا، یک پرونده کهنه، نشر آمو، تهران، ۱۳۹۶.

۳. جولایی، رضا، شکوفه‌های عناب، نشر چشمه، تهران، ۱۳۹۸.

یک پرونده‌ی کهنه

سوء قصد به ذات همایونی

شکوفه‌های عناب پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۴- دن کیشوت‌های ایرانی رتال جامع علوم انسانی

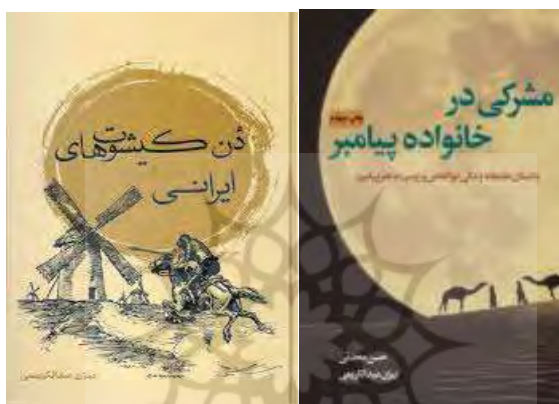
دن کیشوت‌های ایرانی^۱ دومین داستان تاریخی اثر بیژن عبدالکریمی است. عبدالکریمی پیش‌تر به همراه حسن محدثی داستانی را با عنوان مشرکی در خانواده پیامبر: داستان عاشقانه زندگی ابوالعاص و زینب (دختر پیامبر)^۲ روانه بازار

۱. عبدالکریمی، بیژن، دن کیشوت‌های ایرانی، نشر نقد فرهنگ، تهران، ۱۳۹۷.

۲. محدثی، حسن و عبدالکریمی، بیژن، مشرکی در خانواده پیامبر: داستان عاشقانه زندگی ابوالعاص و

زینب (دختر پیامبر)، چاپ چهارم، تهران، ۱۳۹۷.

کرده بود. دن کیشوت‌های ایرانی پس از یک دهه انتظار برای دریافت مجوز نخستین بار در سال ۱۳۹۷ به طبع رسید. این کتاب خوش‌خوان با زندگانی شیخ احمد احسائی آغاز می‌شود و با مرگ عبدالبهاء، عباس افندی، به پایان می‌رسد. دن کیشوت‌های ایرانی روایت‌گر مجادلات مذهبی ایران در قرن نوزدهم است. شاید یکی از مهم‌ترین نقاط قوت کتاب را بتوان، وفاداری نویسنده به تاریخ دانست. عبدالکریمی که خود دانش‌آموخته فلسفه است با روایتی جذاب تاریخ مذهبی قرن ۱۹ ایران را بازگو می‌کند و نظر به پیچیدگی‌های جنبش بابیه در عصر قاجار این اثر کتابی مفید برای درک این دوره تاریخی است.

مشرکی در خانواده پیامبر   دن کیشوت‌های ایرانی

نتیجه‌گیری

اگر بخواهیم تنها یکی از مزایای داستان‌های تاریخی را برشماریم، می‌توان گفت که داستان‌های تاریخی به رغم تفاوتی که گاهی، با وقایع تاریخی دارند به راحتی می‌توانند فضای تاریخی را برای مخاطب خویش بازسازی کنند؛ چنان‌که خواننده به آسانی می‌تواند خویش را در فضایی تاریخی غوطه‌ور ببیند - امری که معلمان تاریخ همواره در پی آن هستند - در حالی که ترسیم و توصیف فضای تاریخی با مدد از متون دانشگاهی و علمی اگر نه ناممکن - در مقاطع پیش از دانشگاه - که بسیار سخت‌تر است. در همین راستا، یکی از آسیب‌های آموزش تاریخ در مدارس و دانشگاه‌ها عدم توانایی ترسیم فضای تاریخی توسط استادان و آموزگاران است. چرا که از یک سو نمی‌توان در زمانی اندک، برای مثال ۲ ساعت آموزشی، فضای تاریخی را برای فراگیران بازسازی کرد و از

سوی دیگر، متون درسی دارای رویکردی واقع‌گرایانه و تحول‌محور هستند که، عملاً، در بازسازی فضاهای تاریخی، بسیار، ناتوان‌اند. به همین سبب، در رویهٔ تدریس تاریخ می‌توان با پیشنهاد مطالعهٔ داستان‌های تاریخی به فراگیران، تا حد زیادی، ضعف متون درسی را جبران کرد. داستان‌های تاریخی به‌طور کلی به سبب روایت‌مندی توانایی مناسبی را برای ترسیم این فضا دارند و چنان‌که در متن بالا نشان داده شد، برخی از آموزگاران تاریخ این شیوه استفاده می‌کنند و به نتایج مناسبی نیز دست می‌یابند. لذا، داستان‌های تاریخی منبعی ارزشمند برای بازسازی «فضاهای تاریخی» و افزایش «فهم» هستند که می‌توان با بهره‌گیری از آن کیفیت «آموزش تاریخ» را ارتقا بخشید.

منابع

- اتوود، مارگارت (۱۳۸۱). *چهرهٔ پنهان* (گریس دیگر). ترجمهٔ جلال بایرامی، تهران، نشر نیلوفر.
- اسلامی ندوشن، محمدعلی (۱۳۵۶). *آموزش و شبه آموزش*. یغما، سال سی‌ام، شمارهٔ ۲، پیاپی ۳۴۴.
- اکو، امبرتو (۱۳۹۴). *آنک نام گل*. ترجمهٔ رضا علیزاده، تهران، نشر روزنه.
- ایمانه، مجتبی (۱۳۹۱). *نقش حاج سعید طباطبایی نائینی در تعلیم و تربیت*. تهران، یادمان فرهنگ.
- آذری، سمیرا (۱۳۹۸). *رشتهٔ آموزش تاریخ در دانشگاه فرهنگیان*. مجلهٔ رشد آموزش تاریخ، دورهٔ بیست و یکم، شمارهٔ ۲، زمستان.
- آشوری، داریوش (۱۳۸۴). *فرهنگ علوم انسانی*. تهران، نشر مرکز.
- بوث، آلن (۱۳۹۴). *آموزش تاریخ در دانشگاه: ارتقای سطح یادگیری و فهم*. ترجمهٔ سید محسن علوی پور، تهران، انتشارات سمت با مشارکت دانشگاه فرهنگیان.
- جولایی، رضا (۱۳۹۶). *یک پروندهٔ کهنه*. تهران، نشر آموت.
- جولایی، رضا (۱۳۹۸). *سوقصد به ذات همایونی*. تهران، نشر چشمه.
- جولایی، رضا (۱۳۹۸). *شکوفه‌های عناب*. تهران، نشر چشمه.
- صالحی، پیمان (۱۳۹۷). *تاریخ شفاهی تدوین کتاب‌های درسی دورهٔ ابتدایی و متوسطه* (۱۳۰۰-۱۳۳۲ ش) ضرورت‌ها و ویژگی‌ها. دوفصلنامهٔ تاریخ شفاهی، سال چهارم، شمارهٔ اول، شمارهٔ پیاپی ۷، بهار و تابستان، صص ۳۰۶-۳۲۶.
- صالحی، نصرالله (۱۳۸۸). *راهکارهای آموزش تاریخ*. تهران، نشر شورا.

صدیق، عیسی (۱۳۴۹). *تاریخ فرهنگ ایران*. تهران، دانشگاه تهران.
عبدالکریمی، بیژن (۱۳۹۷). *دن‌کیشوت‌های ایرانی*. تهران، نشر نقد فرهنگ.
فرانتز، ورفل (۱۳۷۴). *چهل روز موسی داغ*. ترجمه محمد قاضی، تهران، نشر زرین.
فربرن، مایبلز (۱۳۹۴). *تاریخ اجتماعی: مسائل، راهبردها، روش‌ها*. ترجمه دکتر ابراهیم موسی پور بشلی و محمد ابراهیم باسط، تهران، انتشارات سمت.
گانیه، آر. ام، لسلی، جی. بریگز و والتر دابلیو ویگر (۱۳۷۴). *اصول طراحی آموزشی*. تهران، دانا.

گدن، آرتور (۱۳۸۱). *خاطرات یک گیشا*. ترجمه مریم بیات، تهران، نشر سخن.
گلشیری، هوشنگ (۱۳۹۸). *شازده احتجاب*. تهران، نشر نیلوفر.
ماخانی، محمدجلال (۱۳۹۵). *فهم در تاریخ*. فصلنامه نقد کتاب تاریخ، سال سوم، شماره ۹ و ۱۰، بهار و تابستان، صص ۱۱۵ تا ۱۲۸.
ماخانی، محمدجلال (۱۳۹۷). *معرفی چند اثر در زمینه آموزش تاریخ*. نامه بالندگی، شماره پنجم، مرداد ماه، صص ۲۲ تا ۲۴.
محدثی، حسن و عبدالکریمی، بیژن (۱۳۹۷). *مشرکی در خانواده پیامبر: داستان عاشقانه زندگی ابوالعاص و زینب (دختر پیامبر)*. تهران، نشر نقد فرهنگ، چاپ چهارم.
محمد باقر میرزا خسروی (۱۳۹۰). *شمس و طغرا*. تهران، نشر کتاب هرمس.
موسی پور بشلی، ابراهیم و باسط، محمد ابراهیم (۱۳۹۴). *تاریخ اجتماعی: دانش، روش، آموزش*. تهران، انتشارات سمت.

Clark, Jennifer & Nye, Adele (2018). *Teaching the Discipline of History in an Age of Standards*. Springer.

Diamond, Anna (2017). *Using Historical Fiction to Connect Past and Present*, The Atlantic,
<https://www.theatlantic.com/education/archive/2017/02/using-historical-fiction-to-connect-past-and-present/516543/>, FEBRUARY 21.

Encyclopedia Britannica
<https://www.britannica.com>
<https://www.history.org.uk>
<https://www.scholastic.com>
<https://www.theatlantic.com>

Lindquist, Tarry, "why and How I Teach with Historical Fiction", SCHOLASTIC,
<https://www.scholastic.com/teachers/articles/teaching-content/why-and-how-i-teach-historical-fiction/>, October 1995.

Rodwell, Grant (2013). *Whose History?* Engaging History Students through Historical Fiction, university of Adelaide press.

Scott Dalton, H (2006), what is Historical Fictions?
<http://fmwriters.com/Visionback/Issue34/historicalfic.htm>, 2006.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی